

Lapsen osallisuus Suomen adoptiolainsäädännössä – lainsäädännön muutosten ja niiden historiallisten syiden tarkastelua osallisuusnäkökulmasta

Heikki Parviainen

Artikkelissa tarkastellaan normatiivisen, oikeushistoriallisen näkökulman kautta lapsen osallisuutta ja sen institutionalistista muutosta suomalaisessa adoptiojärjestelmässä. Keskeinen kysymys on, miten ja miksi lapsen asema osallistuvana subjektina on historiallisesti määritelty ja muuttunut adoptiota ja lastensuojelua koskevassa lainsäädännössä. Osallisuuden muutoksia lainsäädännössä tarkastellaan suhteessa kansainvälisessä adoptiojärjestelmässä ja lapsen oikeusasemassa 1920 -luvulta vuoteen 2018 tapahtuneisiin muutoksiin. Aineistona käytetään a) adoptio- ja lastensuojelulainsäädäntöä ja sen valmisteluasiakirjoja ja b) adoptioon, oikeusteoriaan ja lapsen lainsäädännöllisen aseman historiaan tutkimuskirjallisuutta. Lapsen osallisuus adoptiolainsäädännössä on tarkastelussa jaoteltu kolmeen ulottuvuuteen: mahdollisuuteen tulla kuulluksi, mahdollisuuteen saada tietoa ja mahdollisuuteen vaikuttaa päätöksentekoon. Mahdollisuus vaikuttaa päätöksentekoon nousee tarkastelussa näistä keskeisimmäksi, sillä se on ollut aina mukana adoptiolainsäädännössä. Tietojen saamisen ja kuulluksi tulemisen mahdollisuudet ovat puolestaan laajentuneet lainsäädännön muuttuessa. Tarkastelun perusteella lapsella on ollut adoptiossa subjektiasema jo 1920-luvun lainsäädännössä. Lisäksi selvisi, että Suomen lastensuojelulainsäädännössä käytetty 12 vuoden ikäraja lapsen kuulemiselle on kopioitu Ruotsin ja Tanskan lainsäädännöstä.

Avainsanat: adoptio, ottolapset, lapsen etu, lastensuojelu, lasten oikeudet, lainsäädäntö

Johdanto

Adoptio on oikeudellinen toimenpide, jolla adoptiovanhemman tai adoptiovanhempien ja adoptoitavan välille muodostetaan uusi perhesuhde. Suomen ensimmäinen adoptioita koskeva laki astui voimaan 1925 ja oli voimassa 59 vuotta. Lakiin otettiin mallia Ruotsin vuoden 1917 adoptiolaista ja sen säätäminen liittyi itsenäistymisen jälkeiseen lainsäädäntötarpeeseen. Taustalla oli myös lastensuojeluun ja vuoden 1918 tapahtumien jälkeiseen orpolasten lisääntymiseen liittyviä syitä.

Uusia lakeja tai merkittäviä lakimuutoksia adoptiolainsäädäntöön on ensimmäisen adoptiolain jälkeen tehty vuosina 1979, 1985, 1996 ja 2012. Adoptiota ei näiden lakien perusteella ollut enää mahdollista purkaa, mikä oli suuri periaatteellinen muutos aiempaan verrattuna. Vuoden 1985 lakiin lisättiin säädökset kansainvälisistä adoptioista ja myöhemmät lakiuudistukset liittyivät kansainvälisen adoptiojärjestelmän muutoksiin.

Lapsen adoptiossa on mukana neljä toimijaa: adoptoitava, lapsensa adoptioon luovuttava, lapsen adoptoiva sekä viranomainen. Näiden toimijoiden toimenpiteeseen liittyviä oikeuksia ja toimivaltaa säädellään laeilla. Tässä artikkelissa tarkastellaan adoptiolapsen osallisuuden historiallista määrittymistä Suomen adoptiolainsäädännössä. Osallisuutta ei ole periaatteellisella tasolla tarkasteltu aiemmin. Artikkelin fokus on osallisuuden normatiivisessa, oikeushistoriallisessa tarkastelussa.

Lähimenneisyydessä, aikavälillä 1997-2017 adoptiota on tehty vuosittain 350-500. Lukuun sisältyvät kotimaiset ja kansainväliset adoptiot, perheen sisäiset adoptiot ja yli 18-vuotiaiden adoptiot. Esimerkiksi vuonna 2017 tehtiin 396 adoptiota, joista kotimaisia oli 292 ja kansainvälisiä 104. Näistä noin neljännes, 92 adoptiota, oli yli 18-vuotiaiden adoptioita. Aiemmat tilastot eivät ole täysin vertailukelpoisia näiden tilastojen kanssa (SVT: Adoptiotilastot, SVT: Alioikeuksissa ratkaistut siviiliasiat, ks. myös Parviainen 2003, 29-32; 2014, 20-22)

Adoptioiden määrä ei vuositasolla ole kovin suuri verrattuna vaikkapa syntyvien lasten määrään, mutta adoptioon liittyvä lainsäädäntö ja käytänteet tarjoavat yleisesti lapsen ja perheen oikeusaseman muutosten hahmottamisen kannalta erityislaatuista näkökulmaa. Tämä johtuu siitä, että adoptiossa on tarpeen määrittellä siinä mukana olevien toimijoiden roolit tavalla, joka heijastelee yleisellä tasolla suhtautumista lapsiin, perheisiin ja julkisen vallan toimijoihin lastensuojelussa. Adoptiolainsäädäntö ja -käytänteet kertovat välillisesti arvoista, perhekäsityksistä sekä politiikasta.

Osallisuuteen liittyvät kysymykset ovat nousseet merkittäviksi ennen kaikkea Yhdistyneiden kansakuntien vuoden 1989 Lasten oikeuksien sopimuksen myötä. Rap (2016, 2-6) esittää osallistumisoikeuksia koskevassa tekstissään, että siinä osallisuus oikeudet (*participatory rights*) määriteltiin ensimmäistä kertaa eksplisiittisesti. Viitteitä nykyisen kaltaisesti ymmärretyn osallisuuden merkityksen kasvusta adoptioissa on kuitenkin olemassa Suomessa kuitenkin jo 1950-luvulta lähtien (ks. esim. Kauppi ja Rautanen 1997, 160-168).

Lainsäädännön vierellä adoptiotoiminnassa on kulkenut mukana eräänlainen humaani eetos, jossa lasten ihmisarvo ja yksilöllisyys on ainakin implisiittisesti tiedostettu. Lapsioikeuden taustalla voidaan katsoa olleen ja olevan kirjoittamattomia, yleisiä oppeja (ks. Pajulammi 2014, 285, vrt. Mikkola 1972, 35). Esimerkiksi Lasten oikeuksien sopimusta valmisteltiin yli 10 vuotta ja monet siihen sisällytetyistä ajatuksista olivat olemassa ja vaikuttamassa jo ennen vuotta 1989. (ks. Nieminen 1990, 12)

Tässä artikkelissa tarkastellaan lapsen osallisuutta ja sen institutionalistista muutosta suomalaisessa adoptiolainsäädännössä oikeushistoriallisesta ja -filosofisesta näkökulmasta systemaattisen tekstianalyysin avulla. Institutionalistinen merkitsee tässä yhteydessä adoptioon liittyvien arvojen ja käytänteiden määrittymistä suhteessa ympäröivään yhteiskuntaan. Keskeinen tutkimuskysymys on, miten ja miksi lapsen osallisuus adoptiossa näyttäytyy ja miten se on muuttunut adoptio- ja lastensuojelua koskevassa lainsäädännössä. Kysymykseen vastaamiseksi pyritään tarkastelemaan myös osallisuuden määrittämisen ja sen muutosten taustatekijöitä.

Artikkeliin valitusta oikeushistoriallisesta näkökulmasta ei ole juuri tehty aiemmin tutkimusta Suomessa. Kansainvälinen tutkimus painottuu Lasten oikeuksien sopimusta kehystävään ajanjaksoon (esim. Cantwell 2014). Osallisuutta on tarkasteltu myös avoimen adoption kontekstissa, eli miten lapsen oikeus saada itseään koskevaa tietoa toteutuu käytännössä (esim. Wrobel & al 1996). Lasten oikeutta saada adoptioon liittyvää tietoa on Yhdysvaltojen osalta tarkasteltu myös historiallisesti 1900-luvun osalta (Carp 1998).

Historiallista analyysia sisältävää suomalaista tutkimusta adoptiosta on jonkin verran (esim. Hernberg 1932 [1928], Mikkola 1972, Mahkonen 2007). Osa oikeuskirjallisuudesta sisältää lisäksi adoptiolainsäädännön kuvailua (esim. Mattila 1984, Rautiala 1979). Harvoja poikkeuksia edustaa esimerkiksi Parviainen (2003; 2014), joka on tarkastellut erityisesti kansainvälistä adoptiota historiallisesta näkökulmasta.

Historiallinen näkökulma adoptioon on mukana myös joissakin lastensuojelun historiaa käsittelevissä teoksissa (Paavilainen 2012, Pulma & Turpeinen 1987). Lisäksi Anu Övermark (2013) on tarkastellut sosiaalityön pro gradu -työssään adoptiota historiallisessa kontekstissa. Maija Vuornoksen (1971) laajempi, lasten hyvinvointia YK:n vuoden 1959 Lasten oikeuksien julistuksen periaatteita vasten peilaava tutkimus on syytä mainita, koska sen lähestymistapa muistuttaa ideatasolla tämän artikkelin tapaa tarkastella adoptiota osallisuuden teoreettisen viitekehyksen kautta.

Erityisesti kansainvälistä adoptiota on tutkittu erilaisista näkökulmista, kuten lapsensa adoptioon luovuttavien äitien tai lasten kertomusten kautta (ks. Koskinen ym. 2014, Ruohio 2016). Lapsen osallisuutta, sen merkitystä ja määrittymistä lastensuojelussa on tutkittu erityisesti yhteiskuntatieteissä (ks. esim. Hotari 2009 [2013]). Oikeustieteessä on myös jonkin verran lapsen osallisuutta erityisesti lastensuojelussa tarkastelevia tutkimuksia (esim. Pajulammi 2014, Koulu 2010, Mahkonen 2007).

Osallisuus

Lapsen osallisuus on noussut merkittäväksi kysymykseksi nykyisessä yhteiskunnallisessa keskustelussa erityisesti YK:n vuoden 1989 Lasten oikeuksien sopimuksen kautta. Sillä on tänä päivänä myös aidosti merkitystä lapsiin liittyvässä lainsäädännössä ja sen soveltamisessa (ks. esim. Hotari ym. 2009, 118-119).

Käsitteenä osallisuus voidaan mieltää yhtäältä yksinkertaisesti osallistumisena johonkin ja toisaalta kokonaisvaltaisesti kuulumisena yhteisöön, mahdollisuutena vaikuttaa sekä tulla kuulluksi, arvostetuksi ja ymmärretyksi. Käsitteen sisältö voidaan nähdä erilaisten sosiaali-, terveys- ja käyttäytymisteorioiden synteessä, jonka perusta on sosiaalipoliittinen (esim. Isola ym. 2017, 9-10). Tällä tavoin kuvattuna osallisuus voidaan ymmärtää sekä subjektiivisena kokemuksena että määriteltävissä olevina mahdollisuuksina. Lapsen mahdollisuuksia osallisuuteen voidaan tarkastella sekä lainsäädännön tarjoamien mahdollisuuksien että lapsen kokemuksen kautta (Ks. Hotari ym. 2009, 118-119).

Nigel Thomas (2002, 174-176) on jaotellut osallisuuden kuuteen eri ulottuvuuteen: 1) mahdollisuus valita, 2) mahdollisuus saada tietoa, 3) mahdollisuus vaikuttaa prosessiin, 4) mahdollisuus ilmaista itseään, 5) mahdollisuus saada apua ja tukea itsensä ilmaisemiseen sekä 6) mahdollisuus itsenäisiin päätöksiin. Pajulammi (2014, 144-146) on puolestaan jaotellut lapsen osallisuuden juridisessa kielenkäytössä puhevaltaan, kuulemiseen, mielipiteiden selvittämiseen ja näkemysten huomioon ottamiseen. Jaotteluissa on keskenään käsitteellisiä yhteneväisyyksiä, mutta ne kuvastavat osallisuuden käsitteen täsmällisen määrittelyn haasteita – mikäli määrittelyssä halutaan pitää mukana sekä sosiaalipoliittinen että juridinen ulottuvuus.

Osallisuutta erityisesti sosiaalityössä tutkinut Aila-Leena Matthies (2017, 155) esittää osallistumisen edellyttävän autonomisesti ajattelevia, täysivaltaisia ihmisiä, jotka eivät ole autoritaarisesti johdettavissa - rationaalisia subjekteja. Rikoslain (laki 1889/39) 5 § osallisuudesta rikokseen käytetään osallisuutta tähän viittaavassa merkityksessä. Lainsäädännössä lapsen asema on ollut sekä historiallisessa että oikeusteoreettisessa viitekehyksessä tässä mielessä haasteellinen, sillä lapsuuden ja aikuisuuden rajalle tai täysivaltaisuuden ehdoksi ei ole olemassa yhtenäistä menetelmää tai perinnettä (ks. esim. Jackson 2001, 31; Archard 1993[1995], 30-37). Hakalehto-Wainio (2013, 35-36) puolestaan esittää, että lasten osallistuminen vähentää aikuisten määräysvaltaa, mihin ei välttämättä olla kaikkialla valmiita.

Osallisuuden käsitteen sosiaalipoliittinen perusta ja moniulotteisuus tekevät siitä tutkimusinstrumenttina haasteellisen. Käsite on myös historiallisen tarkastelun näkökulmasta moderni, mikä herättää kysymyksen sen soveltavuudesta käsitettä edeltäneenä aikana tuotetun kirjallisen materiaalin analysointiin. Osallisuuden käsite on kuitenkin rakennettu siten, että sille annetun sisällön avulla voi ainakin yrittää peilata menneisyyttä.

Aineisto ja menetelmät

Artikkelissa käytettävä alkuperäisaineisto muodostuu ensisijaisesti suomalaisesta adoptiolainsäädännöstä, sen valmisteluasiakirjoista sekä kansainvälisistä sopimuksista.

1970-luvun alussa voimassa ollut laki oli Laki ottolapsista (208/1925), minkä jälkeen adoptioita koskeva laki on uudistettu kokonaisuudessaan kolme kertaa: 1) Laki lapseksiottamisesta 32/1979, 2) Laki lapseksiottamisesta 153/1985 ja 3) Adoptiolaki 22/2012). Lisäksi tarkastelussa ovat mukana lakimuutokset ja adoptioon liittyvät asetukset. Adoptiota koskevien kansainvälisten sopimusten osalta keskitytään erityisesti Lapsen oikeuksien sopimukseen (SopS 60/1991) sekä valmisteluasiakirjoissa ja lainsäädännössä esiin tuleviin ja siihen keskeisesti vaikuttaneisiin sopimuksiin (esim. SopS 39/2012). Alkuperäisaineistona käytetään lisäksi lainvalmistelun yhteydessä tehtyjä erillisselvityksiä ja tutkimuksia (esim. Rautanen 1975, Oikeusministeriö 2010).

Tutkimuskirjallisuudesta on pyritty käymään läpi ja ottamaan mukaan kaikki adoptiolainsäädäntöä käsittelevä kotimainen aineisto. Tarkoitus on hahmottaa adoptiolainsäädännön historiaa kokonaisuutena. Aineisto koostuu aiheeseen suoraan liittyvästä lainsäädännön, ja sen historian tutkimuksesta, aikalaiskirjallisuudesta ja lasten oikeuksiin sekä osallisuuden erityiskysymyksiin liittyvästä tutkimuksesta. Osallisuuteen liittyvää lastensuojelun tutkimusta ei ole valitettavasti ollut mahdollista käydä läpi systemaattisesti. Kansainvälistä tutkimusta hyödynnetään niiltä osin kuin se tarjoaa lisäinformaatiota suhteessa tarkastelussa esiin nouseviin asioihin. Aineistokokonaisuus muodostuu jo pelkän kotimaisen materiaalin perusteella varsin laajaksi, minkä vuoksi kansainväliseen aineistoon ei ole kuitenkaan ollut mahdollista paneutua yhtä perusteellisesti kuin kotimaiseen.

Lapsen osallisuuden tarkastelu adoptiossa rajataan tekstissä Thomasin (2002) jaottelusta johdettuun kolmeen osallisuuden ulottuvuuteen: 1) mahdollisuuden ilmaista itseään, 2) mahdollisuuden saada tietoa ja 3) mahdollisuuden vaikuttaa päätöksentekoon. Tämä siksi, että mahdollisuus valita, mahdollisuus vaikuttaa prosessiin sekä mahdollisuus itsenäisiin päätöksiin ovat käsitteellisesti lähellä toisiaan, kuten myös mahdollisuus ilmaista itseään ja saada apua itsensä ilmaisemiseen. Ulottuvuuksia voidaan tarpeen mukaan laajentaa lainsäädännön tarkastelun yhteydessä lähemmäs Thomasin alkuperäistä jaottelua tietoisena sen olemassaolosta analyysin taustalla.

Artikkelissa lähestytään adoptiolainsäädäntöä käyttämällä osallisuusmääritelmää oikeushistoriallista tarkastelua rajaavana ja ohjaavana analyttisenä käsitteenä. Aineiston tarkastelumenetelmänä käytetään teorialähtöistä vertailevaa systemaattista tekstianalyysia. Teorialähtöisellä tarkoitetaan tässä sitä, että tarkasteltavat lainkohdat valitaan ja niitä vertaillaan ja analysoidaan systemaattisesti käytettyä osallisuuden määritelmää vasten (ks. Halpin 1997, 8-13). Analyysin taustaoletuksena on institutionalistinen näkökulma, eli adoptioon liittyvien arvojen ja käytänteiden katsotaan määrittävän suhteessa ympäröivään yhteiskuntaan. Taustaoletuksen valinnalla pyritään rajaamaan tarkastelusta pois kysymys lain luonteesta ja oikeutuksesta (ks. Deflem 1996, 10-11). Vertailevuus toteutuu artikkelissa myös eräänlaisena lähteiden vuoropuheluna.

Sanna Koulun mukaan lastensuojelun tutkimusta on helppo lähestyä julkisen vallankäytön ja kontrollin näkökulmasta (2013, 243). Heikki Parviainen (2003, 11-12) puolestaan on esittänyt, että suomalainen lastensuojelun historian tutkimus painottuu oikeustieteellisesti eikä siinä käsitellä adoptiota, ja sen historiallisia taustatekijöitä

kovin kattavasti. Esimerkiksi Harrikari (2019) ei tuoreessa lastensuojelun historiaa hallinnan näkökulmasta käsittelevässä teoksessaan käsittele adoptiota lainkaan. Osallisuus on tässä mielessä aiemmasta käsittelevästä poikkeava lastensuojelun tarkastelun viitekehys.

Parviaisen näkemys historiallisten taustasyiden analyysin ohuudesta tutkimuksessa on perusteltu, mutta adoptiolainsäädännön historiaa koskevan perustutkimuksen puute ohjaa tietyllä tapaa lähestymään aihetta lainsäädännön näkökulmasta tätä tutkimusaukkoa täyttämään. Adoptioon ja osallisuuteen lainsäädännössä yhdistyvien historiallisten muutosprosessien ja muutosten taustasyiden perusteellinen tarkastelu edellyttäisi tätä artikkelia laajempaa esitystä. Tietynlainen narratiivi adoptiolainsäädännön historiallisista muutoksista on siis tarpeen konstruoida ennen näiden muutosten kattavaa tarkastelua. Tämä, tavallaan eksploratiivinen artikkeli tarjoaa pohjaa sellaiselle tulevaisuudessa.

Lapsen osallisuus ja Laki ottolapsista 208/1925

Kun lapsi, joka aiotaan ottaa ottolapseksi, jo on saavuttanut sellaisen kehityksen, että se voi arvostella niitä seuraamuksia, joita johtuu tällaisesta aseman muuttumisesta, näyttää kohtuus vaativan, että asiassa kuullaan lapsenkin mieltä. (Lainvalmistelukunta 1922, 12)

Kohtuus on oikeusperiaate, jonka sisältöä ei ole määritelty täsmällisesti. Siihen viittaamalla tuomari voi tulkita lakia kirjoitetusta poikkeavalla vetoamalla esimerkiksi lain henkeen tai oikeudenmukaisuuteen. Yllä olevassa sitaatissa kohtuus näyttää määrittävän oikeudenmukaisuuden kautta, eli vaikka lapsi olisi lainmukaisesti vajaanlainen, katsotaan hänellä silti olevan periaatteellinen oikeus osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon. Siinä todetaan epäsuorasti myös, että adoptiolla on seuraamuksia, eli sen oikeusvaikutukset ovat lapsen näkökulmasta merkittävät.

Ottolapsilakia koskevan lakiehdotuksen §2 perusteluissa esitettiin lapsen kuulemisen ikäraajaksi 12 vuotta. Perusteluna esitettiin, että ikäraja oli voimassa Ruotsissa ja Norjassa ja niiden antamaa esikuvaa oli syytä seurata. Myös muualla lainsäädännössä käytettyä 15 vuoden ikärajaa pidettiin mahdollisena (Lainvalmistelukunta 1922, 12; ks. myös Vp 1924 N:o 32). Lakivaliokunta piti lausunnossaan lapsen suostumukseen liittyvää ikärajaa ongelmallisena johtuen lasten mahdollisista kehityseroista ja tämä arviointi haluttiin jättää oikeuden arvioitavaksi. (Vp 1925 N:o 1). Laki ottolapsista (208/1925) §2 kirjoitettiin lakivaliokunnan kannan mukaisesti lopulta muotoon *ottolapsen ottamiseen älköön suostuttako vastoin lapsen tahtoa, jos lapsi on niin kehittynyt, että hänen arvostelukykynsä on kiinnitettävä huomiota.*

Vuoden 1925 laki ottolapsista ei sinällään sisältänyt säädöksiä adoptiolapsen mahdollisuuksista saada tietoa adoptioprosessista tai alkuperästään. Lain mukaan adoptoidun oli periaatteessa mahdollista saada vanhempiaan koskevaa tietoa oikeuden pöytäkirjoista tai kirkonkirjoista, mikäli hän oli adoptiosta tietoinen. Asia saattoi myös tulla ilmi yllättäen esimerkiksi perinnönjaossa tai avioliiton esteiden tutkintatodistuksessa.

Pelastakaa Lapset ry:n välittämässä adoptioissa oli järjestön historiikin mukaan 1920-luvulta saakka tapana kertoa lapsensa adoptioon luovuttaville äideille mahdollisuudesta tavata lasta tämän aikuistuttua. Tapaamiseen suostuminen jäi tässä järjestelyssä aikuistuneen lapsen harkinnan varaan. Järjestön vuonna 1958 ilmestyneessä oppaassa kehoitettiin ehdottomasti kertomaan adoptiosta lapselle (Kauppi ja Rautanen 1997, 159-166). Tällä perusteella adoptiokäytänteissä oli ainakin kyseisen järjestön osalta käsitys lapsen tiedonsaantimahdollisuuksiin liittyvästä osallisuudesta.

Adoption edellytykseksi säädetyn suostumuksen lisäksi Laki ottolapsista 1925 antoi adoptoitavalle mahdollisuuden vaikuttaa päätöksentekoon, eli osallistua, sikäli, että 10 § mahdollisti adoption purkamisen täysi-ikäiseksi tulleen lapsen aloitteesta. Myös lain 11 §, jonka mukaan adoptio oli mahdollista purkaa, mikäli lapsi eli pahantapaista ja rikollista elämää, tarjosi lapselle teoreettisen väylän myötävaikuttaa adoption purkamiseen tietoisesti omalla käyttäytymisellään. Molempia mahdollisuuksia saattoi käyttää vasta adoption vahvistamisen jälkeen, joten niitä ei ehkä voida kuitenkaan tulkita päätöksentekoon vaikuttamisen mahdollistavaksi osallisuudeksi.

Vanhan ottolapsilain (Laki 208/1925) mukaisesti tehtiin Suomessa noin 500 adoptiota vuodessa vielä 1970-luvulla (SVT: Alioikeuksissa ratkaistut siviiliasiat). Adoptioita purettiin vuosittain noin 20 (Savolainen ym. 1977, 1). Aikavälillä 1.10.1973-31.12.1976 tehdyssä seurannassa selvitettiin 16 adoption purkuperusteet: seitsemässä tapauksessa purku tapahtui yhteisestä sopimuksesta, kuudessa perusteena oli rikkomus vanhempia kohtaan tai pahantapainen ja rikollinen elämä, ja kolmessa tapauksessa purkaminen katsottiin lapsen edun mukaiseksi (HE 147/1978, 12-13). On ehkä paikallaan todeta, että adoption purkamisen katsottiin yleensä olevan enemmän ottovanhemman kuin -lapsen intressien mukaista (Nieminen 1975, 56-57).

Ottolapsilain säätäminen oli yhteydessä Pohjoismaiseen kehitykseen: Ruotsissa ja Norjassa adoptioita koskeva laki oli säädetty vuonna 1917 ja Tanskassa vuonna 1923. Tämä näkyi suoraan myös lainvalmistelukunnan ehdotuksessa, joskaan siinä ei avata tarkemmin syitä yhteispohjoismaisen lainsäädännön tarpeelle. Taustavaikuttamina nähtiin lain säätämisen aikoihin yhtäältä sotien aiheuttama orpolasten lisääntyminen ja toisaalta lapsettomien avioliittojen yleistyminen (ks. Lainvalmistelukunta 1922, 7-9, 12; Hernberg 1932[1928], 14 ja Melander 1939, 92).

Arviolta 16 000 – 20 000 lasta oli Suomessa vailla vanhempia kansalaissodan jälkeen (Jousimaa 1983, 37-38). Paavilaisen (2012, 71) mukaan lastensuojelu vei 1920-luvun lopulla kolmasosan valtion sosiaalimenoihin varatusta budjetista, missä valossa adoptio on ehkä nähty yhtenä mahdollisuutena siirtää julkisia menoja yksityisiksi. Tämän jossain määrin materialistisen tulkinnan lisäksi muita mahdollisia taustatekijöitä adoptioita koskevan lain säätämiseksi olivat mahdollisesti muut lastensuojelulliset tarpeet ja näihin liittyvä kasvatuksellinen ideologia (ks. Lainvalmistelukunta 1922, 8). Matti Mikkola (1972, 33-35) esittää myös, että adoptiolaki oli osa tilapäisratkaisua, jolla lastensuojelua pyrittiin organisoimaan ennen varsinaisen lastensuojelulain (laki 52/1936) säätämistä.

Suomen ensimmäisen adoptioita koskevan lain valmisteluasiakirjoissa ja lakiin liittyvässä tutkimuksessa lapsen osallisuus ei näy eksplisiittisesti luvun alun sitaattia

lukuun ottamatta juuri lainkaan. Esimerkiksi Melander (1939, 103-104) toteaa adoptioon vaadittavan lapsen suostumuksen osalta vain, että sellainen vaaditaan ja että Suomessa tuomioistuimella on asiassa Ruotsia, Norjaa ja Tanskaa laajempi harkintavalta. Suomen ensimmäisessä adoptiolaisessa lapsen osallisuus rajoittui täten edellä esitetyn perusteella käytännössä siihen, ettei adoptiota voitu vahvistaa ilman lapsen suostumusta. Thomasin (2002) kaltaisesti määriteltyä osallisuutta ei toki ollut vielä olemassa, mikä ehkä tekee tarkastelusta hieman keinotekoisena. Ja lain säätämisen taustalla oli muita vaikuttimia.

Vuosien 1979 ja 1985 adoptiolait ja modernisoitua osallisuuskäsitys

Vuoden 1925 Laki ottolapsista oli voimassa 1970-luvun loppuun saakka. Uuden lapseksiottamista koskevan lain valmisteluprosessiin liittyen tehtiin vuonna 1962 mietintö ja vuosina 1975-1977 useita selvityksiä (ks. Nieminen 1975, 18-21) ja Ehdotus ottolapsia koskevan lainsäädännön uudistamisesta (Savolainen ym., 1977). Laki lapseksiottamisesta (1979/32) tuli voimaan 1.1.1980.

Adoptiolain uudistamisen tarpeen taustalla voidaan nähdä useita syitä. Esimerkiksi käsitykset lapsen asemasta olivat muuttuneet, adoptioiden määrä vuositasolla pieneni, lapsia alettiin adoptoida ulkomailta ja ihmisoikeuksiin liittyvä ajattelu tarkentui. (ks. esim. Savolainen 1977, Parviainen 2014, Hakalehto & Toivonen 2016) Vuornos (1971, 223) esittää Lapsen oikeuksien julistukseen (Yhdistyneet Kansakunnat 1959) pohjaavassa tarkastelussaan, että lapsi on hyväksytty yksilöksi, vaikka lapsen oikeuksia ei aina oteta huomioon.

Adoptiolainsäädännön uudistusten taustavaikuttimeksi voidaan nostaa myös lasten oikeuksiin ja asemaan liittyvät kansainväliset sopimukset, jotka vaikuttivat Suomen lainsäädäntöön sekä suoraan että syntyprosessiansa kautta (esim. Council of Europe 1967). Keskeisin näistä oli Yhdistyneiden kansakuntien vuonna 1989 hyväksytty Lasten oikeuksien sopimus, jota valmisteltiin vuodesta 1978 lähtien. (Nieminen 1990, 12-13) Suomen vuoden 1979 adoptiolaki sisälsi osin tästä syystä tavallaan ennakoivasti Lapsen oikeuksien sopimuksessa myöhemmin käyttöön otettuja periaatteita osallisuuskäsitteestä. Hyväksymällä ja ottamalla käyttöön adoptioon liittyvät kansainväliset periaatteet Suomi pysyi osana kansainvälistyvää adoptiojärjestelmää, mikä mahdollisti järjestelmätasolla lasten adoptioiden ulkomailta. (ks. Kauppi ja Rautanen 1997, 202-205, Parviainen 2003)

Laki lapseksiottamisesta 1979

Suomen toisen adoptiolain keskeiset uudistukset osallisuuskäsitteestä liittyivät adoption muodon muuttumiseen heikosta vahvaksi. Tämä tarkoitti sitä, ettei uuden lain mukaista adoptiota ollut periaatteessa mahdollista purkaa. Lisäksi lapsen kuulemiselle säädettiin ikäraja.

Laki lapseksiottamisesta 1979/32 8 § mukaan adoptiota ei voitu vahvistaa ilman 12 vuotta täyttäneen lapsen suostumusta, paitsi jos lapsi sairautensa tai vammaisuutensa takia ei voinut ilmaista tahtoaan. Alle 12-vuotiaan lapsen osalta suostumus vaadittiin, mikäli hänen katsottiin olevan niin kehittynyt, että tahtonsa voitiin kiinnittää

huomiota. Ikäraja perustui lakiehdotuksen mukaan siihen, että sama ikäraja oli käytössä muissa Pohjoismaissa. (Savolainen ym., 1977, esipuhe ja 50-51). Vaihtoehtona oli myös 15 vuoden ikäraja, mikä oli oikeustoimikelpoisuuden ikäraja muussa lainsäädännössä ja olisi ollut yhdenmukainen lapsilainsäädännön kokonaisuudistuksen kanssa. (ks. (II LaVM 11/1978; HE 147/1978, 24-25; Oikeusministeriö 23/1975; laki 523/1975)

Kuulemisen ikärajan Pohjoismainen kytkös, joka oli mukana jo aiemman adoptiolain perusteluissa, liittyi todennäköisesti lasten liikkuvuuteen Pohjoismaiden välillä. Esimerkiksi suomalaisten ja ruotsalaisten keskinäiset avioliitot ja adoptiot olivat yleisempiä kuin Suomen ja muiden maiden kansalaisten välillä tapahtuvat. Yhdenmukaisen lainsäädännön katsottiin todennäköisesti helpottavan keskinäistä asioiden hoitoa. Tarvetta tällaiselle kuvastaa se, että jo vuonna 1929 oli säädetty laki eräistä kansainvälisluonteisista perheoikeudellisista suhteista (laki 1929/379). Kansainvälisissä sopimuksissa ikärajoihin ei tässä vaiheessa otettu kantaa.

Aiemman lain tapaan adoptiolapsella oli siis uudessakin adoptiolaisissa suora mahdollisuus osallistua adoptiota koskevaan päätökseen, joskin lakiin kirjattiin 12 vuoden ikäraja. Tämä laissa määritelty ikäraja on teoriassa voinut vähentää lapsen osallistumismahdollisuuksia sikäli, että se on voitu tulkita absoluuttiseksi – eli alle 12-vuotiaiden lasten mielipiteitä ei ole ollut välttämätöntä huomioida adoptiopäätöksiä tehtäessä. (vrt. kuuleminen huostaanottotapauksissa, de Godzinsky 2012, 95-96) Toisaalta suostumus on ollut pakko saada 12 vuotta täyttäneeltä lapselta. Suostumuksen perustuessa lapsen kehityksen arviointiin, kuten vuoden 1925 lakiin oli kirjattu, se on voitu teoriassa sivuuttaa aina täysi-ikäisyyteen saakka.

Vuoden 1979 laissa lapsen mahdollisuudet vaikuttaa päätöksentekoon adoptiossa liittyivät siihen vaadittavan suostumuksen lisäksi muutoksenhakuun tuomioistuimelta (ensimmäisessä 23 § ja jälkimmäisessä 32 §). Ilmoitus tyytymättömyydestä päätökseen oli tehtävä periaatteessa seitsemän päivän kuluessa ja valitus 30 päivän sisällä ilmoituksesta, joten mahdollisuus oli erityisesti pienten lasten osalta teoreettinen. Muutaman vuoden ikäisellä, luku- ja kirjoitustaidottomalla henkilöllä ei käytännössä ollut mahdollisuuksia hakea muutosta omassa asiassa kuin korkeintaan vuosien kuluttua päätöksestä.

Adoptoidun vaikutusmahdollisuuksien osalta tilanne muuttui oleellisesti aiempaan lainsäädäntöön verrattuna, sillä vuoden 1979 laissa, ja sen jälkeisessä lainsäädännössä adoptiota ei ole yhtä poikkeustilannetta lukuun ottamatta ollut mahdollista purkaa jälkikäteen. Adoptoitu siis ei näin ollen voinut enää oma-aloitteisesti halutessaan hakea adoption purkua aikuisiällä, mikä tavallaan vähensi hänen osallistumismahdollisuuksiaan. Mainittu poikkeus oli vuoden 2012 adoptiolain voimaantuloon saakka laissa ollut säännös adoption purkautumisesta tilanteessa, jossa adoptoitu ja adoptiovanhempi menivät keskenään naimisiin.

Lakiesityksessä ehdotettiin, että lupa ottoplapsen ja -vanhemman avioliittoon voitaisiin myöntää erittäin painavista syistä samalla muutettavan avioliittolain mukaisesti (ks. Laki 1979/32, § 15, HE 147/1978, 41). Lakiesityksessä ei ole tietoa siitä, miksi tämä mahdollisuus haluttiin säilyttää, ja lainvalmisteluasiakirjoissa tapausten arvioitiin

olevan harvinaisia. (HE 147/1978, 31-32) Kenties adoption kautta muodostuva perhesuhde nähtiin edelleen tavallisuudesta poikkeavana. Avioliiton mahdollisuuden sisällyttäminen lakiin tarjosi adoptoidulle osallisuusnäkökulmasta todellisen, joskin ehkä käytännössä marginaalisen mahdollisuuden vaikuttaa päätökseen jälkikäteen.

Vuoden 1985 Laki lapseksiottamisesta muutoksineen

Vuoden 1985 lain keskeiset uudistukset liittyivät lähinnä kansainvälisiin adoptioihin, joiden aiempi sääntely oli ollut pääosin kansallisten säädösten tai valtioiden keskinäisten sopimusten varassa (HE 107/1984, 10). Kansainväliset adoptiot olivat yleistyneet maailmanlaajuisesti ja Suomessakin niiden määrä alkoi kasvaa vuositasolla jo 1970-luvulla (ks. Parviainen 2003, 30-32, Parviainen 2014, 22-23). Nigel Thomasin (2002, 174-176) osallisuusjaotteluun kuuluvat lapsen oikeudet ilmaista itseään ja saada itseään koskevaa tietoa tulevat kansainvälisissä adoptioissa usein vaikeasti toteutettaviksi jo lapsen ja vanhempien mahdollisesti eriäviin äidinkieliin liittyen.

Kansainvälisissä adoptioissa lapsen asemaan liittyvät kysymykset pyrittiin tässä yhteydessä ratkaisemaan kirjoittamalla erilliset kansainvälistä adoptiota koskevat säädökset, asettamalla adoptioille valvontaelin, kansainvälisten lapseksiottamisasioiden lautakunta, ja edellyttämällä kansainvälisiltä yhteistyötahoilta Suomen käytäntöjä vastaavia menettelytapoja (ks. laki 1985/153 ja asetus 1985/154). Lapsen kuulemisen osalta lain 8 § oli sanamuodoltaan sama kuin edeltävä laki, eli se sisälsi lapsen ehdollisen 12 vuoden ikärajan lapsen suostumukselle. Lakiesityksen perusteluissa todetaan, että uuden lain tavoitteena ei ollut aiemman lain asiallinen muuttaminen. (HE 107/1984) Adoptiolapsen osallisuuteen liittyvät muutokset suhteessa vuoden 1979 lakiin olivat tämän lakimuutoksen yhteydessä kytköksissä lainsäädäntötasolla uuteen ilmiöön, kansainväliseen adoptioon.

Thomasin (2002) osallisuusjaotteluun kuuluu keskeisenä lapsen mahdollisuus saada itseään koskevaa tietoa. Tästä ei ollut suoraa säädöksiä vuoden 1979 eikä vuoden 1985 laeissa. Lain 1979 § 16 mukaan ottolapsineuvonnan tarkoitus oli valvoa lapsen etua sekä neuvotteluilla ja toimenpiteillä auttaa adoption osapuolia, lapsi mukaan lukien, mikä on teoriassa tehnyt tietojen saannista mahdollista. Tämä voidaan tulkita niin, että käsitys tietojen saantiin liittyvästä osallisuudesta oli olemassa lainsäädännön taustalla, mutta sitä ei vielä eksplikoitu. Muilta osin lapsen oikeudet saada tietoa määriteltiin muussa lainsäädännössä ja viranomaisten sekä adoptio toiminnassa mukana olevien järjestöjen käytänteiden kautta.

Suomen liittyminen Euroopan Yhteisön (jatkossa EU:n) jäseneksi 1995 edellytti Suomen vallitsevan lainsäädännön harmonisointia yhdenmukaiseksi yhteisön lainsäädännön kanssa myös adoption osalta. Lapsen oikeus saada adoptioon liittyvää tietoa muuttui Suomessa vuonna 1997 ratifioidun lasten suojelua sekä yhteistyötä kansainvälisissä lapseksiottamisasioissa koskevan sopimuksen (SopS 29/1997) myötä. Sopimuksen ratifiointi oli edellytys sille, että Suomi saattoi jatkossakin olla osa kansainvälistä adoptiojärjestelmää.

Suomen adoptioita koskevaa lakia uudistettiin vastaamaan sopimuksen sisältöä vuonna 1996 ja 1997 (HE 24/1995, Laki 175/1996, Asetus 508/1997). Asetuksen 20 § mukaan

väestötietojärjestelmään oli kirjattava 1) lapseksiottamista koskeva päätös tai muu lapseksiottamista koskeva selvitys sekä 2) vanhempien asuinpaikkaan tai kansallisuuteen ja adoption lainmukaisuuteen liittyvät tiedot. Lain 175/1996 § 49 sisälsi säädökset adoptiota koskevien tietojen säilyttämisestä ja luovuttamisesta. Yksityisyyttä ja adoptoidun tiedonsaantioikeutta koskeva lainsäädäntö on osittain ristiriitaista ja haasteellista sovittaa yhteen, sillä samaan aikaan olisi turvattava sekä lapsen oikeus saada itseään koskevaa tietoa, että lapsensa adoptioon luovuttavien vanhempien ja adoptiovanhempien yksityisyyden suoja. (ks. esim. Delplace 2006, 176-177)

EU-jäsenyyden tuomien muutosten lisäksi adoptiolainsäädännön taustalla alkoi vaikuttaa vuonna 1991 Suomessa voimaan tullut YK:n lapsen oikeuksia koskevan yleissopimus (SoPs 60/1991). Se sisälsi laajasti ymmärrettynä lasten osallisuuteen liittyviä kohtia sekä yleisesti että erityisesti adoption osalta. Sopimuksen myötä lapsen etu tuli kansainväliseen käyttöön lainsäädäntöä läpileikkaavana perusperiaatteena. Lapsen osallisuutta adoptiossa koskevia kohtia oli kaksi: 1) artiklan 12(2) mukaan lapsella on oikeus ilmaista näkemyksensä adoptiota koskien ja 2) artiklan 17 mukaan lapsella on oikeus saada tietoa biologisista vanhemmistaan. Jälkimmäinen liittyy myös osittain myös artikloihin 7 ja 8, joiden perusteella lapsella on oikeus tuntea vanhempansa ja olla heidän hoidettavanaan (Delplace 2006, 169).

Lasten oikeuksien yleissopimuksella ei ollut suoria vaikutuksia Suomen adoptiolainsäädäntöön. Tärkein syy tälle oli se, että lapsen edun periaate ja osa siihen liittyvästä osallisuuskäsityksestä oli jo otettu käyttöön ennen sopimuksen voimaantuloa. Lapsen edun käsite esiintyy periaatteena ensimmäistä kertaa Suomen lainsäädännössä jo vuoden 1979 adoptiolaisissa, joskin se mainitaan jo aiemman lain (208/1925) 11 § adoption purkamisen perusteena. Yleisesti termi tuli käyttöön vasta vuoden 1983 Lastensuojelulaisissa, joka koski adoptiolapsia laajempaa lapsiryhmää (Laki 683/1983). Periaatetasolla lapsen edun on tarkoitus ohjata lainsäädäntöä ja sen soveltamista lapsen tarpeista lähteväksi.

Lapsen etu on tulkinnallinen käsite. Esimerkiksi adoption kohdalla vuoden 1925 laissa esitettiin adoption purkamisen olevan joissain olosuhteissa lapsen edun mukaista, kun taas vuoden 1979 ja sen jälkeisessä lainsäädännössä ajateltiin päinvastoin, eli pysyvää adoptiota pidetään ehdottomasti lapsen edun mukaisena. Lapsen etuun ja lasten oikeuksien sopimukseen perustuva osallisuuskäsitys näyttää siis tämän artikkelin yleisen tarkastelun perusteella lisänneen lasten osallisuutta itseään koskevan tiedon saamisen osalta, mutta vähentäneen niitä päätöksenteon osalta. Lapsen edun ja lasten oikeuksien kansainvälisen kehityksen ja Suomen adoptiolainsäädännön välisten historiallisten yhteyksien systemaattiselle tarkastelulle voisi tämän osallisuustarkastelun pohjalta olla perusteita. Tutkimusta aihepiiristä ei ole kovin paljon (ks. esim. Kauppi ja Rautanen 1997).

Osallisuus lainsäädännössä 2000- ja 2010- luvulla

Uudistettu Suomen Perustuslaki (1999/731) tuli voimaan 1.3.2000. Se korostaa yksilön osallisuuden merkitystä: §2 mukaan kansanvaltaan sisältyy yksilön oikeus osallistua ja vaikuttaa ja § 14 mukaan ”Julkisen vallan tehtävänä on edistää yksilön mahdollisuuksia osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan ja vaikuttaa häntä itseään koskevaan

päätöksentekoon”. Lisäksi erityisesti lapsia koskevan perustuslain 6 § toisen momentin mukaan heitä on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti.

Perustuslain uudistus ei vaikuttanut välittömästi adoptiolainsäädäntöön. 2000-luvun alussa lapsen osallisuus adoptiossa liittyi edelleen keskeisesti päätöksentekoon vaikuttamiseen ja kuulemiseen, eli lapsella oli oikeus suostua tai olla suostumatta adoptioon, mikäli hän on täyttänyt 12 vuotta. Adoptoidun mahdollisuudet saada tietoa oli sen sijaan määritelty ja ne olivat lisääntyneet vuoden 1979 laista (1979/32).

Adoptiolakia uudistettiin seuraavan kerran vuonna 2012. Oikeusministeriön adoptiolainsäädännön uudistamista koskevassa mietinnössä vuodelta 2010 arvioitiin adoptiolainsäädännön olevan suurelta osin asianmukaista mutta vaativan täsmentämistä. Mietinnön valmistelleen työryhmän mukaan suurimmat kehittämistarpeet liittyivät Suomen vuonna 2008 ratifioimaan Euroopan Neuvoston adoptiosopimukseen (SopS 39/2012). Taustalla ja kytköksissä tähän nähtiin myös adoptioon tarjolla olevien lasten määrän väheneminen, adoption osapuolten oikeusturvan parantaminen ja, tässä vaiheessa, myös perustuslaki. (Oikeusministeriö 2010, 39-41).

Sopimukseen liittyminen oli sidoksissa Euroopan Neuvoston jäsenyyteen ja siinä oli Suomen lainsäädännöstä aiemmin puuttuneita säädöksiä adoptiolapsen ja vanhemman välisestä ikäerosta, adoptioon vaadittavista suostumuksista sekä aiempaa täsmällisemmin määriteltyjä säädöksiä adoptiolapsen tiedonsaantioikeudesta. Näiden lisäksi lakiin haluttiin kansainvälisiä virtauksia seuraten lisätä säädökset avoimesta adoptiosta eli adoptiolapsen mahdollisuuksista pitää yhteyttä aikaisempaan vanhempaansa. (Oikeusministeriö 2010, 39-41).

Osallisuuskäytännöstä vuoden 2012 lain (22/2012) keskeisimmät uudistukset liittyivät adoptiolapsen kuulemiseen ja oikeuteen saada itseään koskevaa tietoa. Niitä määriteltiin nyt edelleen aiempaa tarkemmin. Kuulemisen osalta lain §3:n mukaan *on otettava huomioon lapsen toivomukset ja mielipide lapsen iän ja kehitystason edellyttämällä tavalla*. Myös 26 ja 28 § käsittelevät kuulemistä. § 10 sisältää säädökset 12 vuoden ikärajan lapsen kuulemiselle. Lakiehdotuksen perusteluissa todetaan, että sananmuutoksia lukuun ottamatta § 10 on samansisältöinen kuin vuonna 1985 lapseksiottamisesta annetun lain §8 (Oikeusministeriö 2010, 81). Tiedonsaantioikeuteen liittyviä säädöksiä määritellään laissa sekä kotimaisten että kansainvälisten adoptioiden osalta, ja tässäkin yhteydessä oikeus rajataan 12 vuotta täyttäneille.

Avoimen adoption kohdalla muistiossa todetaan, että sen sisällyttäminen lakiin antaisi tuomioistuimelle lisää vaihtoehtoja tehdä lapsen edun mukaisia päätöksiä (Oikeusministeriö 2010, 41). Tämä on voinut lisätä osallisuutta, mikäli mahdollisimman laaja osallisuus mielletään osaksi lapsen etua. Lain 22/2012 mukaan yhteydenpito edellyttää adoptiovanhempien ja aiempien vanhempien erikseen tekemää keskinäistä sopimusta, mutta lapsi ei voi itse vaatia tällaisen solmimista. Tässä suhteessa lainsäädännön kautta määrittyvät lapsen mahdollisuudet osallisuuteen laajasti ymmärrettyinä ovat ehdollisia, eli käytännössä aikuisista riippuvaisia. Kansainvälisen

adoption kohdalla yhteydenpitoa koskevat säädökset voivat olla hankalasti sovellettavissa. Adoptiolakia koskevassa mietinnössä todetaan yleisesti, ettei ajatus yhteydenpidosta ole realistinen suurimmassa osassa adoptioita (Oikeusministeriö 2010, 41).

Ainoastaan lainsäädäntöön ja sen valmisteluasiakirjoihin rajoittuvan tarkastelun perusteella muutokset lapsen osallisuudessa näyttäisivät 2000-luvulla tapahtuneen pitkälti kansainvälisten sopimusten pohjalta. Ajallisen kontekstin läheisyyden vuoksi muutoksia on myös aiempaa lainsäädäntöä luontevampaa jäsentää käytetyn osallisuusjaottelun (Davies 2002) kautta. Muutosten taustalla voidaan kuitenkin tulkita olevan myös yleensä lastensuojeluun ja lasten oikeuksiin liittyvän lähestymis- tai ajattelutavan muuttuminen. Esimerkiksi Övermark (2013, 110) on pro gradu-työssään esittänyt adoption ja laajemmin lastensuojelun luonteen muuttuneen nimenomaan lapsen ja vanhemman yhteydenpidon osalta. Muutos on ollut ideologinen ja suuntautunut kohti aiempaa avoimempaa keskustelua ja yhteydenpitoa.

Tämän artikkelin viitekehystenä toimiva ajatus osallisuudesta voidaan myös nähdä osana lasten oikeuksiin liittyvää ideologista paradigmanmuutosta. Tämä muutos liittyy pyrkimykseen siirtyä kohti aiempaa lapsilähtöisempää, lapsen edun periaatteeseen pohjaavaa ja avoimempaa toimintakulttuuria. Toisaalta osallisuuden käsitteellä pyritään vastaavasti rajaamaan ja määrittelemään lapsen etua ja lapsilähtöisyyden sisältöä sekä lainsäädännössä (ks. Pajulammi 2014, 144-146) että sosiaalipoliittisesti (ks. Isola ym. 2017, 7-9).

Yhteenveto lapsen osallisuuden ulottuvuuksista ja niiden muutoksesta adoptiossa

Lapsen oma suostumus adoptioon on suomalaisessa lainsäädännössä ollut adoption edellytys 98 vuotta. Sitä käsittelevän lainkohdan teksti on ollut sanamuodoltaan lähes identtinen kaikissa adoptiota koskeneissa laeissa. Sanna Koulu (2010, 197-199) esittää, että lapsen osallisuus pelkistyy juridisesti osallistumiseksi, mikä käytännössä tarkoittaa oikeutta tulla kuulluksi. Mikäli näin yleisesti ottaen on, näyttää adoptio olevan poikkeus, sillä adoptiossa lapsella on ollut todellinen vaikutusmahdollisuus siihen, toteutuuko oikeudellinen toimenpide.

Suvianna Hakalehto (2016, 28) esittää lasten oikeuksia lastensuojelussa koskevassa artikkelissaan Lastensuojelulain (laki 52/1936) osalta, että lasta ei vielä mielletty oikeussubjektiksi 1930-luvulla, jolloin laki säädettiin. Myös Nieminen (1990, 27), Mikkola & Helminen (1994, 19) esittävät samansuuntaisen näkemyksen. Ennen vuoden 1936 Lastensuojelulakia oli kuitenkin säädetty jo vuonna 1925 Ottolapsilaki. Sen valmisteluasiakirjassa ja varsinaisessa laissa oli mukana lapselta itseltään vaadittava suostumus adoptioon. Esitetyistä näkemyksistä poiketen voidaan edellä tällä perusteella havaita osallisuuskäytännöstä ainakin teoriassa jonkinasteinen itsenäisen, rationaalisen subjektin asema.

Suostumus liittyy käsitteellisesti sekä kuulemiseen että päätöksentekomahdollisuuksiin. Adoptiossa lapselta vaadittava suostumus, joka liittyy selkeästi päätöksentekoon, menee erityisesti vuoden 1925 ja jossain määrin myös

vuoden 1979 lakia tarkasteltaessa jossain määrin käsitteellisesti päällekkäin lapsen kuulemiseen liittyväksi tulkittujen lainkohtien kanssa. Onkin todettava, että käytetty osallisuusjäsenitys, jossa osallisuus jaetaan kuulemiseen, tiedonsaantiin ja päätöksentekoon liittyviin mahdollisuuksiin, ei tältä osin saumattomasti sovellu adoptiolainsäädännön tarkasteluun. Myöhempi lainsäädäntö on selkeämmin jäsenettävissä määritellyllä osallisuusjäsenteolla.

Sille, miksi lapsen suostumus vaaditaan, ei ole vuoden 1925 lainvalmisteluasiakirjoja lukuun ottamatta esitetty perusteluja tässä tutkimuksessa käytetyssä aineistossa. Iästä, jolloin lapsen suostumus tulee vähintään ottaa huomioon, on sen sijaan esiintynyt joitain eriäviä näkemyksiä. Mahkosen (2007, 91) mukaan ei ole tiedossa, mihin lastensuojelulainsäädännössä käytössä oleva 12 vuoden ikäraja perustuu. Hän esittää mahdolliseksi alkuperäksi lakia otollapsista 1979/32 ja tätä edeltäneitä KKO:n päätöksiä, joissa ikärajaa oli käytetty lapsen kuulemisen perusteena asumus- ja avioerotilanteissa. Adoptiolainsäädännön ja sen valmisteluasiakirjojen perusteella näyttäisi siltä, että ikäraja perustuukin jo vuoden 1922 otollapsilakiehdotukseen ja siitä käytyyn keskusteluun. Tämä pohjautuu vuorostaan siihen, että 12 vuotta oli Ruotsin ja Tanskan lainsäädännössä sovellettu ikäraja.

Vuonna 2012 lainsäädäntöön sisällytetyn Euroopan neuvoston adoptiosopimuksen (SopS 39/2012) 5. artiklan 1 momentissa todetaan, että adoptiota ei voi vahvistaa ilman riittävän ymmärryskyvyn omaavan lapsen suostumusta ja että ” lapsella on katsottava olevan riittävä ymmärryskyky, kun hän saavuttaa laissa määritellyn iän, joka ei saa olla 14 vuotta korkeampi”. Tästä eteenpäin 12 vuoden ikärajaa voitiin näin ollen perustella myös sillä, että Euroopan neuvoston adoptiosopimus edellyttää suostumukseen tarvittavan ikärajan määrittelyä kansallisessa laissa.

Suomen aiemmin, 1991, ratifioima Yhdistyneiden kansakuntien yleissopimus lapsen oikeuksista (SopS 60/1991) ei sisällä ikärajaa lapsen kuulemiselle. Sen sijaan lapsen mielipide on otettava huomioon hänen kehitystasonsa mukaisesti ja kaiken ikäisillä lapsilla on oikeus osallisuuteen. Suvianna Hakalehto-Wainio (2013, 41, ks. myös Helander 2017) on tältä pohjalta esittänyt, että Suomen adoptiolainsäädännössä esiintyvä ikäraja lapsen suostumukselle on ei ole yhdenmukainen lapsen oikeuksien sopimuksen eikä Suomen perustuslain kanssa. Myös edellisessä kappaleessa esitelty Euroopan neuvoston adoptiosopimus näyttäisi Suomen lainsäädännön ohella olevan ristiriidassa ikärajakäytännön osalta YK:n lasten oikeuksien sopimuksen kanssa.

Liisa Nieminen (2004) selittää Euroopan neuvoston sopimusten ensisijaisuutta sillä, että niiden toteutumista valvoo määritelty tuomioistuimien, jollaista ei YK:n sopimusten osalta ole. Korkea-Ahon (2005, 80-82) mukaan taas ihmisoikeuksiin ja niiden tulkintaan perustuva lainsäädäntö, jota myös Lasten oikeuksien yleissopimus edustaa, on vaikeasti sovittavissa suomalaisen oikeuden täsmällisyyteen pyrkivään, legalistiseen perinteeseen. Costas Douzinas esittää ihmisoikeuksien olevan tavoitteina samaan aikaan sekä välttämättömiä että mahdottomia toteuttaa lainsäädännön ja oikeudenkäytön tasolla (2000, 380). Kansainvälistä adoptiota säätelevien sopimusten ja adoptio toiminnan yhdenmukaistuminen on joka tapauksessa edellyttänyt kansallisen tason sitoutumista järjestelmän yhteisiin pelisääntöihin – mikäli järjestelmässä on haluttu olla mukana.

Suomen alkuperäinen adoptiolaki vuodelta 1925 oli lapsen osallisuudessa sovellettavan ikärajan, tai oikeastaan sen puutteen, osalta ehkä hieman paradoksaalisesti lähempänä YK:n lasten oikeuksien sopimusta kuin myöhempi adoptiolainsäädäntö. Osallisuuskäytännöstä adoptio, joka oli mahdollista purkaa, takasi adoptoidulle lapselle myös teoriassa laajemmat vaikutusmahdollisuudet kuin adoptio, jota ei ole mahdollista purkaa. Lapsen oikeusasema oli kuitenkin monessa muussa suhteessa heikompi kuin vuoden 1980 lain mukaan tehdyissä adoptioissa (ks. esim. Savolainen ym. 1977).

Lainsäädännön 12 vuoden ikäraja näyttää joka tapauksessa olevan tietyissä puitteissa mielivaltaisen. Se ei perustu esimerkiksi kehityspsykologiaan, kasvatustieteellisiin näkemyksiin tai lainsäädännön sisäisen yhdenmukaisuuden logiikkaan (ks. Mahkonen 2007, 93) Suomessa tehtiin vuonna 2018 Suomessa tehtiin 404 adoptiota, joista 34:ssä lapsen ikä oli välillä 5-9 ja 61:ssä välillä 10-19 (SVT: Adoptiotilastot). Käytännössä kysymys ikään perustuvasta suostuksesta ei siis kosketa kovin laajaa lapsijoukkoa adoptiossa, vaikka se olisikin periaatteellisesti tärkeä.

Lapsen päätöksentekoon liittyvä osallisuus adoptiossa on siis tietyssä mielessä vähentynyt. Adoptiolapsen oikeus ja mahdollisuudet itseään koskevien tietojen saantiin ovat sen sijaan muuttuneet merkittävästi. Vuoden 1925 adoptiolain adoptiolapsen asema ei ollut sama kuin perheeseen syntyneiden lasten, mutta hänen omia vanhempiaan koskevat tiedonsaantimahdollisuudet olivat periaatteessa täysin vanhempien varassa. Vuosien 1979 ja 1985 laeissa on viitteitä lainsäädännön ohjaamasta tietojen saannista. Keskeinen taitekohta ajoittuu vuoden 1996 Yleissopimukseen lasten suojelusta sekä yhteistyöstä kansainvälisissä lapseksiottamisasioissa (SopS 29/1997). Oikeutta laajennettiin ja täsmennettiin vuoden 2012 laissa, jälleen kansainväliseen lainsäädäntöön pohjautuen.

2000-luvun lainsäädännössä lapsen tiedonsaantioikeus pohjautuu perustuslain (731/1999) § 12 julkisuusperiaatteeseen, jonka mukaan viranomaisasiakirjat ovat lähtökohtaisesti julkisia. Muutoin Perustuslain uudistuksella ei näytä olleen suoraa vaikutusta adoptiolainsäädäntöön. Tätä edeltäneitä tiedonsaantioikeuksia voidaan kuvata passiivisiksi, eli tiedonsaantia tietojen olemassaolosta tai oikeuksista käyttää niitä ei pyritty aktiivisesti edistämään lainsäädäntötasolla – vaikkakin tiedonsaantioikeutta on mahdollisesti edistetty adoptio toiminnan käytänteissä. Mikäli ajatellaan lainsäädännön seurailevan yhteiskunnallisia muutoksia, ajatus tietojen avoimuudesta on ollut olemassa jo ennen sen kirjaamista perustuslakiin vuonna 1999.

Lapsen mielipiteen kuulemiseen ja sen huomioimiseen liittyvät säädökset ovat tarkentuneet ja yksityiskohtaistuneet tiedonsaantioikeuksien lailla kansainvälisen ja kansallisen lainsäädännön muutosten vanavedessä. Kansallisesti merkittävänä taustavaikuttajana ovat olleet adoptioon jossain määrin kytkeytyvän lastensuojelun ja sitä koskevan lainsäädännön muutokset. Esimerkiksi tätä kirjoitettaessa tuoreimman Lastensuojelulain (2007/417) sisältämä luku 4 on kirjoitettu otsikolla lapsen osallisuus. Sen § 20 sisältää saman 12 vuoden ikärajan kuulemiselle kuin adoptiota koskeva lainsäädäntö.

Kokonaisvaltaisesti ymmärrettynä osallisuutta voidaan tarkastella myös kuulumisena johonkin. Adoptiossa tämä osallisuus voidaan ymmärtää kuulumisena perheeseen. Tässä mielessä adoptiolapsen osallisuus muuttui merkittävästi vuoden 1979 laissa käyttöön otetun vahvan adoption myötä. Vuodesta 1996 alkaen adoptiolapsen asema muuttui tässä suhteessa johtuen ennen kaikkea adoption liittyvän tiedonsaantimahdollisuuden ja vuoden 2012 jälkeen mahdollistuneesta avoimen adoption käyttöönotosta.

Lopuksi

Artikkelissa on tarkasteltu lapsen osallisuuden historiallista määrittymistä Suomen adoptioita koskevassa lainsäädännössä ja sen valmisteluasiakirjoissa. Käytetyn osallisuuden määrittelyn perusteella adoptiossa on aina korostunut lapsen päätäntävalta, eli toimenpiteeseen lapselta vaadittava suostumus, mikäli tämä on 12-vuotias tai on katsottu riittävän kehittyneeksi. Ikäraja käyty keskustelu voi kuvastaa lapsen subjektiivisen määrittelyn vaikeutta, sillä lapsen täysivaltaisuus ja lapsuuden ja aikuisuuden rajapinta ovat lainsäädännössä eräänlaisia ratkaisemattomia ikäsuuskysymyksiä. Tarkastelussa selvisi myös tämän Suomen lainsäädännössä olevan ikärajan todennäköinen alkuperä - Ruotsin ja Tanskan lainsäädäntö.

Osallisuuteen liittyvän lainsäädännön muutosten tarkastelun perusteella adoption liittyvät arvot ja käytänteet ovat ainakin jossain määrin määrittyneet suhteessa ympäröivään yhteiskuntaan. Lainsäädännön muutosten institutionalistisen luonteen voi havaita erityisen selvästi vuoden 1979 lainvalmistelun perusteluissa ja tämän jälkeen tapahtuneiden muutosten sidoksissa adoptiota koskevan säätelyn kansainvälisiin muutoksiin. Kansainvälisissä adoptioissa nousee esiin arvojen ja käytänteiden suhteen osalta esiin myös kysymys niiden keskinäisestä suhteesta ja mahdollisista ristiriidoista lainsäädännössä.

Lienee myös perusteltua kysyä, miten pitkälle ennen nykymuotoisen osallisuuskäsitteen muodostumista kirjoitettua lainsäädäntöä voidaan jäsentää sen kautta. Osallisuuden toimiessa tässä lähinnä viitekehyksenä myös kysymykset käsitteen sisällöstä ja tarkoituksenmukaisuudesta jäävät jossakin toisessa yhteydessä käsiteltäviksi. Lisäksi tässä on käsitelty lainsäädännössä ilmenevää osallisuutta vain yhden osapuolen, adoptiolapsen, näkökulmasta, ja myös muiden adoption osapuolten osallisuutta voisi olla hedelmällistä tarkastella vastaavalla tavalla. Adoptiolainsäädännöstä välittyvän osallisuuden tai ylipäänsä lainsäädännön muutosten historiallisten taustatekijöiden perusteellinen tarkastelu saattaisi myös olla paikallaan jossakin toisessa yhteydessä.

Adoptiolainsäädännön lapsen osallisuuteen liittyvät säädökset – mahdollisuus kuulluksi tulemiseen, tietojen saantiin ja päätöksentekoon osallistumiseen - näyttävät kokonaisuutena pohjaavan jossain määrin lainsäädännön taustalla olevaan ajatukseen rationaalisesta subjektista. Käytetyn osallisuuden määrittelyn valossa nämä oikeudet ovat ajan mittaan lisääntyneet adoptiossa, mutta aihio niille on ollut olemassa jo Suomen ensimmäisessä ottolapsilaissa vuonna 1925. Lainsäädännön historiaa on mahdollista tarkastella tarinana yksilön oikeuksien ja valtiollisen kontrollin välisestä rajankäynnistä, mutta adoptiolainsäädännössä voidaan kuitenkin olla havaitsevinaan

myös inhimillinen, lapselle oikeusaseman antava ja sitä kunnioittava pohjavire. Kuten vuoden 1922 lainvalmistelukunnan muistiossa todetaan, ”näyttää kohtuus vaativan, että asiassa kuullaan lapsenkin mieltä”.

Heikki Parviainen

FM (Yleinen historia, Turun yliopisto), väitöskirjatutkija, Helsingin yliopisto

Lähteet

Lainsäädäntö ja sopimukset

Adoptiolaki 22/2012

Asetus lapseksiottamisesta 818/1979

Asetus lapseksiottamisesta 1985/154

Asetus lapseksiottamisesta 1997/508

Asetus lasten suojelua sekä yhteistyötä kansainvälisissä lapseksiottamisasioissa koskevan yleissopimuksen voimaansaattamisesta 29/1997

Council of Europe (1967): European Convention on the Adoption of Children. Strasbourg, 24.IV.1967

Laki eräistä kansainvälisluonteisista perheoikeudellisista suhteista 1929/379

Laki lapseksiottamisesta 32/1979

Laki lapseksiottamisesta 153/1985

Laki lapseksiottamisesta annetun lain muuttamisesta 1996/175

Laki ottolapsista 208/1925

Lastensuojelulaki 52/1936

Lastensuojelulaki 683/1983

Lastensuojelulaki 2007/417

Rikoslaki 1889/39

SopS 60/1991 Yleissopimus lapsen oikeuksista.

SopS 29/1997 Yleissopimus lasten suojelusta sekä yhteistyöstä kansainvälisissä lapseksiottamisasioissa.

SopS 39/2012 Eurooppalainen yleissopimus lasten adoptiosta

Suomen perustuslaki 1999/731

Yhdistyneet Kansakunnat (1959): Lasten oikeuksien julistus

Lainvalmisteluasiakirjat ja -selvitykset

II LaVM 11/1978 vp: Toisen lakivaliokunnan mietintö n:o 11 hallituksen esityksen johdosta lapseksiottamista koskevan lainsäädännön uudistamisesta.

http://avoindata.eduskunta.fi/digitoidut/view/c_1978_2_500?language=suomi&year=1978&page=96&query=ottolapsista&pageOfWholeBook=596 [Haettu 20.12.2019].

HE 147/1978 Hallituksen esitys laiksi lapseksiottamisesta. Valtiopäiväasiakirjat 1978.

HE 107/1984 Hallituksen esitys laiksi lapseksiottamisesta. Valtiopäiväasiakirjat 1984.

HE 214/1995 Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi lapseksiottamisesta annetun lain muuttamisesta. Valtiopäiväasiakirjat 1995.

HE 47/2011 Hallituksen esitys Eduskunnalle adoptiota koskevan lainsäädännön uudistamiseksi sekä lasten adoptiota koskevan eurooppalaisen yleissopimuksen hyväksymiseksi ja laiksi sen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta. Valtiopäiväasiakirjat 2011.

Lainvalmistelukunta (1922): Ehdotus laiksi lapseksiottamisesta ynnä perustelut.

Lainvalmistelukunnan julkaisuja N:o 3. Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki.

Oikeusministeriö (1975): Lapsen asemaa koskevan lainsäädännön uudistaminen. Oikeusministeriön lainsäädäntöosaston julkaisuja 23/1975. Helsinki

Oikeusministeriö (2010): Adoptiolainsäädännön uudistaminen. Mietintöjä ja lausuntoja 84/2010. Helsinki.

Rautanen, Elina (1975): Kansainväliset adoptiot. Oikeusministeriön lainsäädäntöosaston julkaisu 18/1975. Helsinki.

Savolainen Matti ym. (1977): Ehdotus ottolapsia koskevan lainsäädännön uudistamisesta. Oikeusministeriön lainsäädäntöosaston julkaisu 5/1977.

Vp 1924 N:o 32 Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi ottolapsista

http://avoindata.eduskunta.fi/digitoidut/view/ask_1924_i_500?language=suomi&year=1924&page=51&query=ottolapsista&pageOfWholeBook=551 [Haettu 20.12.2019].

Vp1925 N:o 1 Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksen johdosta laiksi ottolapsista

http://avoindata.eduskunta.fi/digitoidut/view/ask_1925_ii_iii_1200?language=suomi&year=1925&page=47&query=ottolapsista&pageOfWholeBook=1247 [Haettu 20.12.2019].

Kirjallisuus

Ang, Fiona et al. 2006.. Transcending Disciplines: Legal Professionals' Views on Participation. Teoksessa *Participation Rights of Children* Fiona Ang et al., 39–49, Antwerpen-Oxford: Intersentia.

Archard, David .1993 [1995]. *Children. Rights and Childhood*. London: Routledge.

Cantwell, N. 2014. *The Best Interests of the Child in Intercountry Adoption*. UNICEF Office of Research.

Carp, Wayne E. 1998. *Family Matters. Secrecy and Disclosure in the History of Adoption*. Secrecy and Disclosure in the History of Adoption. Mass: Harvard University Press.

Cattrijsse, Lieve & Isabelle Delens-Ravier. 2006. Reflections on the Concept of Participation. Teoksessa *Participation Rights of Children* Fiona Ang et al., 27–38,. Antwerpen-Oxford: Intersentia,.

Delplace, Marie: Participation in Adoption (2006). Teoksessa Ang, Fiona et al., 163–180, *Participation Rights of Children*. Antwerpen-Oxford: Intersentia.

Douzinas, Costas. 2000. *The End of Human Rights. Critical Legal Thought at the Turn of the Century*. Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing.

de Godzinsky, Virve-Maria. 2012. *Huostaanottoasiat hallinto-oikeuksissa. Tutkimus tahdonvastaisten huostaanottojen päätöksentekomenettelystä*. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 260. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.

Hakalehto-Wainio, Suvianna. 2013. Lapsen oikeudet ja lapsen etu lapsen oikeuksien sopimuksessa. Teoksessa *Lapsioikeus murroksessa*, toim. Suvianna Hakalehto-Wainio Suvianna ja Liisa Nieminen, 17–52. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.

Hakalehto, Suvianna. 2016. Johdatus lapsen oikeuksiin lastensuojelussa. Teoksessa *Lapsen oikeudet lastensuojelussa*, toim. Suvianna Hakalehto & Virve Toivonen, 22–57. Kauppakamari, Helsinki.

Halpin, Andrew. 1997. *Right & Law Analysis & Theory*. Oxford: Hart.

Harrikari, Timo. 2019. *Lastensuojelun historia. Tutkielma oikeussäätelystä, kulttuurisista kerrostumista ja hallinnan murroksista*. Tampere: Vastapaino.

Helander, Merike. 2018. Utvecklingsbehov i den finländska lagstiftningen om barn. Bedömning av överensstämmelsen mellan FN:s konvention om barnets rättigheter och den nationella lagstiftningen. *Nordisk Administrativt Tidskrift* 1/2018, 5–15. https://www.djoef-forlag.dk/publications/nat/files/2018/2018_1/NAT_1_2018_2.pdf [Haettu 20.12.2019].

Hernberg, Alarik. 1932 [1928]. *Adoptionen* (2. uudistettu painos). Helsinki.

Hotari Kaisa-Elina et al. 2009 [2013]. Lapsen lastensuojelun osallisuus. Teoksessa *Lastensuojelun ytimessä*, toim. Marjatta Bardy, 117–132. 4. painos. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus ja hyvinvoinnin laitos.

Isola, Anna-Maria et al. 2017. Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa. *Työpaperi 33/2017*. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus ja hyvinvoinnin laitos.

Jackson, Frank. 2001. How Decision Theory Illuminates Assignments of Moral Responsibility. Teoksessa *Intention in Law and Philosophy*, toim. Ngaire Naffine & Rosemary Owens, 19–36. Burlington: Ashgate.

Jousimaa, Kaarina. 1983. *Jokainen lapsi on pelastettavissa elämälle. Avioton äiti ja lapsi suomalaisessa yhteiskunnassa*. Ensi Kotien Liiton julkaisu 3. Helsinki: Ensi Kotien Liitto.

Kauppi, Matti & Elina Rautanen. 1997. *Oikeus hyvään kotiin. Pelastakaa Lapset ry ja suomalainen lastensuojelutyö 1922-1997*. Helsinki: Pelastakaa Lapset ry.

Korkea-aho, Emilia. 2005. Pehmeä sääntely sääntelytutkimuksen ja oikeusjärjestyksen haasteena. Teoksessa *Lainsäädäntöä vai muuta oikeudellista ohjailua*, toim. Heidi Lindfors, 69–84. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 67. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.

Koskinen, Maarit, Sari-Maaria, Sarkkinen & Marjaana Svala toim. 2014. *Kansainvälinen adoptio Suomessa. Tutkimuskäytännön adoptioon*. Jyväskylä: Jyväskylä University Press.

Koulu, Sanna. 2013. Lastensuojelun sopimuksellisuus ja lapsen asema. Teoksessa *Lapsen oikeudet lastensuojelussa*, toim. Suvianna Hakalehto & Virve Toivonen, 242–273. Helsinki: Helsingin seudun Kauppakamari, Hansaprint Oy.

Koulu, Sanna. 2010. Oikeudellinen henkilöys ja alaikäisen asema. Teoksessa *Oikeus ja kritiikki 2: Janne Kaiston Lainoppi ja oikeusteoria*, toim. Jaakko Mikkilä & Sanna Koulu, 177–205. Helsinki: Forum Iuris, Helsingin yliopisto.

Mahkonen, Sami. 2007. *Lastensuojelu ja laki*. Helsinki: Edita.

Matthies, Aila-Leena. 2017. Osallistumisen lupaus ja petos hyvinvointipalveluissa. *Sosiologia* 54:2, 150–166, 245.

Mattila, Heikki E.S. toim. 1984. *Lapsioikeuden pääpiirteet*. 2. painos. Helsinki: Juridica.

Melander, Ilmari. 1939. *Lapsen huollosta. Yksityisoikeudellinen tutkimus*. Vammala: Suomalainen lakimiesten yhdistys.

Mikkola, Matti. 1972. *Avioton lapsi*. Forum -kirjasto, Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Mikkola, Matti & Jarkko Helminen. 1994. *Lastensuojelu*. Helsinki: Legislactio Oy/Karelactio.

Nieminen, Liisa 2004. Lasten perus- ja ihmisoikeussuojan ajankohtaisia ongelmia. *Lakimies* 4/2004, 591–621.

Paavilainen, Marko. 2012. *Ristiaallokosta lapsen oikeuksiin. Lastensuojelun yhteistoiminnan historia*. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.

Pajulammi, Henna. 2014. *Lapsi, oikeus ja osallisuus*. Helsinki: Talentum.

Parviainen, Heikki. 2014. Adoption muuttuva luonne Suomessa. Teoksessa *Kansainvälinen adoptio Suomessa. Tutkimuskäytännön näkökulmia adoptioon*, toim. Maarit Koskinen, Sari-Maaria Sarkkinen & Marjaana Svala, 15–30. Jyväskylä: Jyväskylä University Press.

Parviainen, Heikki. 2003. *Kansainvälinen adoptiotoiminta Suomessa vuosina 1970-2000*. Väestöliiton Väestöntutkimuslaitoksen sarja E15/2003. Helsinki: Väestöliitto.

Pulma, Panu & Oiva Turpeinen. 1987. *Suomen lastensuojelun historia*. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.

Rap, Stephanie. 2016. The implementation of the right to be heard in juvenile justice proceedings in Europe. Teoksessa *The EU as a Global Children's Rights Actor: Law, Policy and Structural Dimensions*, eds. Ingi Iusmen & Helen Stalford, 133–163, Leverkusen: Barbara Budrich Publishers,

Rautiala, Martti. 1979. *Lapsioikeus*. Helsinki: Suomen lakimiesliiton kustannus Oy.

Ruohio, Heidi. 2016. *Suomalaiset kansainvälisesti adoptoidut. Perheeseen ja kansaan kuuluminen*. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, verkkojulkaisu 119, Tiede. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.

https://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/kuvat/verkkojulkaisut/suomalaiset_kansainvalisesti_adoptoidut.pdf [Haettu 20.12.2019]

Suomen Virallinen Tilasto, SVT: Adoptiotilastot. *Suomen virallinen tilasto (SVT): Adoptiot* [verkkojulkaisu]. ISSN=1797-7363. Helsinki: Tilastokeskus. <http://www.stat.fi/til/adopt/index.html> [Haettu 19.12.2019].

Suomen Virallinen Tilasto, SVT: Adoptiot lapsen iän ja syntymäpaikan mukaan 2010–2018. *Suomen virallinen tilasto (SVT): Adoptiot* [verkkojulkaisu]. ISSN=1797-

7363. 2018. Helsinki: Tilastokeskus.

http://www.stat.fi/til/adopt/2018/adopt_2018_2019-08-21_tie_001_fi.html [Haettu 19.12.2019].

Suomen Virallinen Tilasto, SVT: Alioikeuksissa ratkaistut siviiliasiat. *Suomen virallinen tilasto (SVT): Käräjäoikeuksien siviiliasioiden ratkaisut* [verkojulkaisu]. ISSN=1798-1182. 2010, Laatuseloste: Käräjäoikeuksien siviiliasioiden ratkaisut. Helsinki: Tilastokeskus. http://www.stat.fi/til/koikrs/2010/koikrs_2010_2011-03-31_laa_001_fi.html [Haettu 19.12.2019].

Thomas, Nigel. 2002. *Children, Family and the State. Decision-Making and Child Participation*. Bristol: The Policy Press.

Vuornos, Maija. 1971. *Lapsen asema Suomessa*. Helsinki: Mannerheimin lastensuojeluliitto.

Wrobel, Gretchen Mille, Susan Avers-Lopez, Harold D. Grotevant, Ruth Mc Roy & Meredith Friedrick. 1996. Openness in Adoption and the Level of Child Participation. *Child Development* Vol. 67, No. 5 (Oct., 1996), 2358–2374.

Övermark, Anu. 2013. *Salatusta avoimeksi: kotimainen adoptio historiallisessa kontekstissään*. Pro gradu, sosiaalityö, Yhteiskuntatieteiden laitos, Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-201310012383> [Haettu 20.12.2019].